

УДК 371.13:37.013.42

І. В. Іваній

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЇ «СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ» У КОНТЕКСТІ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті на основі семантичного аналізу представлено сутнісну характеристику поняття «система професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту». Дослідження орієнтовано на модернізацію вищої спеціальної фізкультурної освіти на засадах євроінтеграційних процесів. Представлено робоче означення досліджуваного поняття, що розглядається як певна цілісна множина взаємопов'язаних елементів, завдяки якій на високому науковому рівні реалізується завдання гуманізації фахової складової вищої спеціальної фізкультурної освіти.

Ключові слова: система, професійна підготовка, майбутні фахівці фізичного виховання та спорту, Болонський процес, європейський простір вищої освіти, модернізація, спеціальна фізкультурна освіта.

Постановка проблеми. Одним із стратегічних завдань модернізації освіти в Україні у контексті вимог єдиного європейського простору вищої освіти є розвиток освітніх систем, у тому числі системи професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту. Розв'язання зазначеного завдання потребує проведення, у першу чергу, семантичного аналізу зазначеної категорії, встановлення логічних зв'язків між поняттями, що складають її сутність. Отже, актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю продовження подальших активних змін у вітчизняній вищій спеціальній фізкультурній освіті, пов'язаних із реалізацією Болонських перетворень.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичну основу дослідження становлять фундаментальні положення: теорії систем та їх розвитку (А. Алексюк, І. Блауберг, Н. Кузьміна та ін.); організації навчального процесу у вищій школі (С. Архангельський, А. Глузман, І. Зязюн, О. Мещанінов та ін.); модернізація вищої освіти в Україні й зарубіжних державах (А. Алексюк, М. Згуровський, В. Луговий, О. Новомінський та ін.).

Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту висвітлено у працях вітчизняних (О. Вацеба, Е. Вільчковський, В. Платонов, Л. Сущенко, О. Тимошенко, Ю. Шкретій) та російських учених (А. Барабанов, Є. Каргаполов, А. Кузьмін, О. Шабаліна та ін.). Питання модернізації вищої спеціальної фізкультурної освіти розглядається у роботах Л. Кулікової, Є. Орехова, О. Тимошенко. Значний інтерес становлять роботи зарубіжних науковців з проблеми модернізації європейської вищої фізкультурної освіти в умовах глобалізації та інтернаціоналізації (Ф. Альтбах, М. Вебер, Р. Кілінч, К. Маннгейм).

Мета статті – обґрунтувати сутність категорії «система професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту» в контексті єдиного європейського простору вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Базовою категорією досліджуємого явища є система. У перекладі з грецької «systema» – ціле, яке складається з частин; об'єднання [21, 415]. Існує понад 500 визначень терміну «система», однак, використовуючи будь-яке з них, насамперед, необхідно спиратися на ті завдання, які ставить перед тобою дослідник [17, 15]. Одне з перших визначень системи (1950 рік) належить австрійському біологу, засновнику загальної теорії систем Л. фон Берталанфрі, згідно з яким система складається з деякої кількості взаємопов'язаних елементів. Оскільки між елементами системи існують певні взаємозв'язки, то мають бути й структурні відношення [17, 16].

У «Тлумачному словнику» Д. Ушакова знаходимо таке визначення системи «порядок, обусловленный правильным закономерным расположением частей в определённой связи» [18]; у «Тлумачному словнику» В. Даля «система – порядок расположения частей целого, предначертанного устройства, ход чего-либо, в последовательном, связном порядке» [19].

У словнику «Профессиональное образование...» систему розглядають як множину закономірно пов'язаних між собою елементів (предметів, явищ, поглядів, знань тощо), що являє собою певне органічне утворення, цілісність [3, 301]. В «Універсальному словнику-енциклопедії» система – «внутрішньо впорядкована структура елементів, яка становить цілісність, сукупність організаційних засад, норм та правил, обов'язкових для певної галузі (наприклад, фінансова система, система освіти); сукупність способів дій (метод)» [20, 1115]. З позицій завдань нашого дослідження зазначені тлумачення доповнюють характеристики, що подаються в «Словаре терминов антикризисного управления». «Система – единство, состоящее из взаимозависимых частей, каждая из которых привносит что-то конкретное в уникальные характеристики целого» [14]. Разом із тим, як зазначено у Вікіпедії, характерною ознакою системи як множини взаємопов'язаних об'єктів, організованих певним чином у єдине ціле, є виділення їх із середовища на певний час з певною метою [2].

У сучасній теорії пізнання поняття «система» є загально-методологічними. Ґрунтовний аналіз низки означень поняття «система» зроблений В. Садовським. У роботах філософів І. Блауберга, Б. Українцева, Е. Юдіна та інших глибоко проаналізовано різноманітні визначення поняття «система», специфіка системного дослідження й вимоги, яким це дослідження має відповідати; представлений понятійний апарат щодо визначеної проблеми. Низка дослідників визначають систему як цілеспрямовану множину взаємопов'язаних елементів будь-якої природи. Згідно з цим визначенням система функціонує для досягнення певної мети. Це визначення

є достатньо коректним для соціологічних і технічних систем, але не підходить для систем навколишнього середовища (наприклад, біологічних), мета функціонування яких не завжди відома [17, 16]. На сучасному етапі розвитку науки з позиції загальної теорії систем воно розглядається як множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісність, стійку єдність із середовищем, якому притаманні інтегральні властивості [21].

А. Горелов із співавторами вказують, що «система освіти у сфері фізичної культури охоплює достатньо широкий спектр дисциплін із природничих, точних, гуманітарних, медико-біологічних та інших наук» [5, 64]. В. Сутула, розглядаючи системоутворювальну функцію фізичної культури, виділяє дві взаємозумовлені її грані – соціальну (оздоровчу) та педагогічну (виховну), що дозволяє автору говорити про сучасну фізичну культуру як про цілісну соціально-педагогічну систему [15, 120]. В. Вучева зазначає, що вирішення проблеми створення системи освіти у сфері фізичної культури в сучасних соціокультурних умовах може бути здійснено лише на основі цілісної концепції гуманізації, яка повинна бути представлена у вигляді системи теоретичних положень, які у своїй сукупності створюють цілісне уявлення про цей феномен [4, 24]. Таким чином, як зазначає В. М. Томашевський, система – це щось більше, ніж сукупність елементів. Аналізуючи систему, необхідно враховувати оцінку системного (синергетичного) ефекту. Властивості системи відмінні від властивостей її елементів, і залежно від властивостей, якими цікавляться дослідники, та ж сама сукупність елементів може бути системою або ні [17, 16].

Аналіз представлених тлумачень основних понять показав, що головними ознаками категорії «система» є її цілісність як об'єкта; наявність множини елементів, які займають чітко визначені місця; наявність взаємних стосунків та зв'язків між елементами, що утворюють її цілісність. Особливістю досліджуваної категорії є її соціокультурна спрямованість (освітня, оздоровча, виховна, спортивна, реабілітаційна тощо) у межах підготовки, що реалізується у процесі вищої спеціальної фізкультурної освіти як складової вітчизняної освіти та світового освітнього простору.

За визначенням, поданим в «Енциклопедии профессионального образования», «*підготовка*» є загальним терміном, який вживається щодо прикладних завдань освіти, коли мова йде про засвоєння соціального досвіду з метою його подальшого використання специфічних завдань практичного, пізнавального або навчального характеру, здебільшого пов'язаних із певним видом діяльності. Термін вживається у двох значеннях: а) *научіння* – формування готовності до виконання завдань, які будуть поставлені; відображає два види діяльності – навчання і учіння; у вузькому трактуванні – спеціалізоване навчання; б) *готовність* – наявність компетентності, знань і умінь для виконання поставлених завдань [7, 272]. Зазначенні завдання прозв'язуються в ході професійної підготовки.

У «Большой советской энциклопедии» *професійна підготовка* розглядається як сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, що дозволяють виконувати роботу в певній галузі діяльності. Залежно від кваліфікації розглядають чотири її рівні, що потребують відповідної професійної освіти (вищої, середньої спеціальної, професійно-технічної та елементарної) [1]. Поняття «професійна підготовка» в «Педагогической энциклопедии» визначається як сукупність спеціальних знань, навичок і вмінь, якостей, трудового досвіду й норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи в певній професії. Згідно трактування, поданого у джерелі, професійна підготовка носить інтегративний характер і здійснюється у процесі всіх основних видів пізнавальної і творчої діяльності тих, хто навчається [12, 549].

У сучасній психолого-педагогічній літературі існує декілька підходів до визначення сутності поняття професійна підготовка. Психологи розглядають її як засіб приросту індивідуального потенціалу особистості, розвитку резервних сил, пізнавальної та творчої активності на основі оволодіння загальнонауковими та професійно значущими знаннями, вміннями й навичками. Представники педагогічної науки вбачають сутність такої підготовки в набутті людиною професійної освіти, що є результатом освоєння інтелектуалізованих знань, умінь та формування необхідних особистих професійних якостей. Усебічний аналіз професійної підготовки проведений у працях В. Семиченко. Вона розглядає її у трьох аспектах: як процес, у ході якого відбувається професійне становлення майбутніх фахівців; як мету й результат діяльності ВНЗ; як сенс включення студента в навчально-виховну діяльність [13].

Виходячи із зазначеного вище, особливістю поняття «професійна підготовка» є її спрямованість на певну професію шляхом оволодіння певною системою професійних знань, умінь та навичок у закладах вищої та середньої спеціальної освіти. Особливістю зазначеної категорії є її чітко виражена фахова спрямованість – професійна. Ми погоджуємося з Л. Суцценко, що *професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту* повинна розглядатися як «процес, який відображає науково й методично обґрунтовані заходи вищих навчальних закладів, спрямованих на формування протягом терміну навчання рівня професійної компетентності особистості, достатнього для організації фізичного виховання різних верств населення регіону й успішної праці в усіх ланках спортивного руху з урахуванням сучасних вимог ринку праці» [16, 41].

У нашому дослідженні ми використовуємо поняття «*фахівець*» у трактовці В. Магіна [10, 40]. Під поняттям «фахівець» автор розуміє компетентного працівника, який володіє необхідними для якісної та продуктивної праці знаннями, якостями, досвідом та індивідуальним стилем діяльності [10, 40]. Автор зазначає, що освіта, професійні знання й уміння, загальні та спеціальні здібності, соціально значущі та професійно

важливі якості становлять професійний потенціал розвитку фахівця [10, 41]. Ми дотримуємося точки зору Л. Сущенко, яка зазначає, що «майбутній фахівець фізичного виховання та спорту розглядається як особистість, яка цілеспрямовано здобуває у вищих навчальних закладах кваліфікацію відповідно до певного освітньо-кваліфікаційного рівня у процесі спеціально організованої навчально-виховної діяльності, спрямованої на підготовку до подальшої професійної діяльності щодо підтримки відповідного рівня фізичної культури населення або досягнення вищих спортивних результатів на олімпійських, світовій чи регіональній аренах у командному чи індивідуальному вимірах [16, 47].

Як зазначено у статті 52 Закону України «Про вищу освіту», учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах є: науковці, науково-педагогічні та педагогічні працівники; здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у вищих навчальних закладах [9, 62]. У категорії «система професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту» від категорії «майбутній фахівець фізичного виховання та спорту» чітко окреслено спрямованість реалізації професійної підготовки на об'єкт навчання – майбутній фахівець. Разом із тим, здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців у системі вищої спеціальної фізкультурної освіти зобов'язує чітко визначити її особливості, які є похідними від самого типу вищого навчального закладу – університет фізичного виховання і спорту, академія фізичної культури, інститути (факультети) фізичної культури педагогічних університетів.

Європейський простір вищої освіти – не тільки нова система управління навчанням (*learning management system, LMS*), але й галузь співробітництва та обміну на основі відкритих стандартів [7]. Побудова *єдиного Європейського простору вищої освіти* є новітньою тенденцією розвитку вищої школи, його розглядають як мету, засіб [7] та результат реалізації концепції Болонського процесу [6, 89]. На загальноєвропейському рівні побудова Європейського простору вищої освіти потребує проведення досліджень та розробок, що мають спрямувати та підтримувати її розвиток і форми послідовних кроків (дорожня карта), виконання завдань щодо гнучкого обслуговування зростаючої кількості здобувачів вищої освіти в контексті неперервної освіти (масова індивідуалізація вищої освіти). Реалізація проекту має технічні (наприклад, організація взаємодії окремих мереж), педагогічні (структура навчального процесу), організаційні (наприклад, поєднання навчальних одиниць із сертифікацією) сторони, а також тісно торкається питань управління, оцінки тощо.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. На основі проведеного аналізу *системою професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту* в контексті єдиного європейського простору вищої освіти будемо називати певну множину взаємопов'язаних елементів,

що утворюють цілісність, завдяки якій на високому рівні науковості реалізуються завдання гуманізації фахової складової вищої спеціальної фізкультурної освіти.

Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення основних елементів розвитку, модернізаційних і євроінтеграційних процесів у сфері вищої спеціальної фізкультурної освіти, на встановлення основоположних детермінант і характеристику особливостей діяльності суб'єктів Болонського процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс] / С. Словари и энциклопедии на Академикe. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/>
2. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc1p/43730>.
3. Вишнякова С. М. Профессиональное образование. Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика / С. М. Вишняков. – М. : НМЦ СПО, 1999. – 538 с.
4. Вучева В. В. Аспекты гуманизации образования по физической культуре студентов вуза / В. В. Вучева // Теория и практика физической культуры. – 2006. – № 7. – С. 24–27
5. Горелов А. А. К проблеме содержания и направленности современного физического образования / А. А. Горелов, Р. М. Гадельшин, С. Н. Никитин // Теория и практика физической культуры. – 2014. – № 7. – С. 62–65.
6. Дмитриченко М. Ф. Вища освіта і Болонський процес : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Ф. Дмитриченко, Б. І. Хорошун, О. М. Язвінська, В. Д. Данчук. – К. : Знання України, 2006. – 440 с.
7. Европейская зона высшего образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lib.kture.kharkov.ua/ua/elexh28/1.php>.
8. Энциклопедия профессионального образования. Книга преподавателя. – Т. 2 / под ред. Батышева С. Я. – М. : Профессионально образование, 1999.
9. Закон України «Про вищу освіту». Затверджено Указом президента України від 01.07.2014р. №1556-VII.
10. Магин В. А. Контекст модернизации высшего профессионального физического образования / В. А. Магин // Теория и практика физической культуры. – 2006. – № 4. – С. 39–41.
11. Орехов Е. Ф. Модернизация высшего профессионального образования в отрасли физической культуры и спорта в современных социокультурных условиях : дис... доктора пед. наук : 13.00.08 / Орехов Евгений Федорович. – Каланинград, 2012 – 622 с.
12. Педагогическая энциклопедия / гл. ред. И. А. Каиров. – М. : Сов. Энциклопедия, 1996. – Т. 3. – 880 с. (Энциклопедии. Словари. Справочники)
13. Семиченко В. А. Концепция целостности и её реализации в профессиональной подготовке будущих учителей : дисс. ... докт. псих. Наук : 19.00.07 / Семиченко Валентина Анатоліївна. – К., 1992. – 432 с.
14. Словарь терминов антикризисного управления [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/anticris73270>.
15. Сутула В. О. Системоутворювальна функція фізичної культури / В. О. Сутула

// Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2014. – № 1 (39). – С. 118–121.

16. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04 / Сущенко Людмила Петрівна. – К., 2003. – 635 с.

17. Томашевський В. М. Моделювання систем / В. М. Томашевський. – К. : Видавнича група BVH, 2005. – 352 с.

18. Толковый словарь Ушакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/1024514>

19. Толковый словарь Даля [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc2p/3536618>

20. УСЕ. Універсальний словник-енциклопедія / гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. – К. : Всеувиго, Новий друк, 2003. – 1414 с.

21. Философский энциклопедический словарь / Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М. : ИНФРА-М. 2007. – 576 с.

РЕЗЮМЕ

Иваний И. В. Содержательная характеристика категории «система профессиональной подготовки будущих специалистов физического воспитания и спорта» в контексте единого европейского пространства высшего образования.

В статье на основе семантического анализа представлена сущностная характеристика понятия «система профессиональной подготовки будущих специалистов физического воспитания и спорта». Исследование ориентировано на модернизацию высшего специального физкультурного образования на основе евроинтеграционных процессов. Представлено рабочее определение исследуемого понятия, которое рассматривается как определенное целостное множество взаимосвязанных элементов, благодаря которому на высоком научном уровне реализуется задача гуманизации профессиональной составляющей высшего специального физкультурного образования.

Ключевые слова: система, профессиональная подготовка, будущие специалисты физического воспитания и спорта, Болонский процесс, европейское пространство высшего образования, модернизация, специальная физкультурное образование.

SUMMARY

Ivanii I. Content characteristic of the category «System of professional education of future teachers of physical training and sport» in the context of the European Higher Education Area.

Essential characteristic of the notion «system of professional education of future teachers of physical training and sport» was revealed in the article on the basis of semantic analysis. The research is oriented at modernization of higher special physical culture education on the basis of European integration processes.

The analysis of represented explanations of the main notions has shown, that the main characteristics of category system are its completeness as an object; the presence of set of its elements, which take exactly definite places; the presence of mutual relations and connections between elements, that form its completeness. The peculiarity of investigated category is its social and cultural direction (educational, upbringing, curative, sport etc.) within education that realizes itself in the process of higher special physical culture education as a part of world educational process.

The professional education of future physical training and sport specialists is considered as a process which reflects scientifically and methodologically substantiated measures of higher educational establishments, it is aimed at formation of persons'

professional competence level in the educational process, it is sufficient for organization of physical training of different stratum of society, for successful work in all sections of sports movement taking into consideration modern demands of labor market.

The European Higher Education Area is considered not only as a new system of learning management, but also as a sphere of cooperation and exchange on the basis of open standards. Building of the European higher special physical education area obliges clear determination of its peculiarities, which depends on the type of higher education establishment (University of physical education and sport, Academia of physical culture, physical culture department of pedagogical university etc.) and consider the results of Bologna conception realization.

Further research will focus on the basic elements of development, modernization and integration processes in higher special physical education, to establish fundamental determinants and characteristics of activity of subjects of the Bologna process.

Key words: *system, professional education, future specialists of physical training and sport, Bologna process, European Higher Education Area, modernization, special physical education.*

УДК 371.13.035.34

О. М. Іваній

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОФЕСІЙНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ У МОДЕЛЮВАННІ ПОВЕДІНКИ ВЧИТЕЛЯ

У статті висвітлено місце й роль професійної правосвідомості в моделюванні поведінки вчителя. Показано, що професійна правосвідомість майбутнього вчителя ґрунтується на правових знаннях, правових поглядах, мотивах правової поведінки як складових правосвідомості. Результат засвоєння особистістю правових знань, умінь, сформованих професійно-світоглядних, професійно-поведінкових і особистісно-значущих якостей у психолого-педагогічному плані сприяє переходу теоретичних знань моделей поведінки в особистісний життєвий та професійний досвід.

Ключові слова: *правосвідомість, правові знання, професійні знання, уміння, навички, ціннісні установки, переконання, моделі поведінки.*

Постановка проблеми. Реалії сьогодення актуалізують процес становлення України як цивілізованої європейської країни, що передбачає її розвиток і зміцнення як правової держави. Однак зі зміною соціально-правових умов життєдіяльності сучасної молоді, коли її соціальне зростання збігається зі становленням у державі ринкових відносин, зниженням соціально-правового імунітету суспільства, її правова соціалізація значно ускладнюється і саме від педагога залежить, які правові цінності будуть покладені в основу світогляду майбутніх поколінь.

Позитивна правова орієнтація особистості є певним аспектом її індивідуальної правосвідомості, який містить ціннісні відносини та спрямованість на дотримання правових норм (правомірну поведінку) та є орієнтиром для правової діяльності майбутніх педагогів. Формування переконань як системи правових поглядів, внутрішніх мотивів і стимулів її